

Araştırma Makalesi
(Research Article)

Yeni Düşünceler, 2019, 11: 35-47

Ahmet Ender UYSAL¹

Dizel Hareketinin 2000 Sonrası Sırp Sinemasına Etkileri: Profesyonel Ve Ahbaplar Filmlerinin Değerlendirilmesi

The Effects Of The Dizelaši Movement On Post-2000 Serbian Cinema: An Analysis On The Movies *The Professional* And *Dudes*

¹ Arş. Gör., Yüzüncü Yıl Üniversitesi, Güzel Sanatlar Fakültesi, Sinema-Televizyon Bölümü

Alınış (Received): 26.04.2019

Kabul tarihi: (Accepted): 28.06.2019

sorumlu yazar: a.enderuysal@gmail.com

ÖZ

Anahtar Sözcükler:

Sırp Sineması, Dizel Hareketi, suç toplumu

Key Words:

Serbian Cinema, Dizelaši Movement, crime society

Milošević rejimiyle birlikte uluslararası anlamda gözden düşen Sırbistan, hiperenflasyon ve işsizlik gibi sorunlarla boğuşurken sosyal kargaşa ve yasal düzenlemelerin yetersizliği sonucu suç toplumuna doğru sürüklenmiştir. 1990 sonrası had safhaya ulaşan sosyal kargaşa ortamı, Sırbistan'da *Dizel* olarak adlandırılan hareketin doğuşuna zemin hazırlarken toplumun gözü önünde gerçekleşen yasadışı durumlar da oldukça sıradan bir hale gelmiştir. Suç toplumunun gelişmesiyle birlikte milliyetçi değerler üzerinden halkın yaşadığı toplumsal sorunların göz ardı edilmesi devletle suçlular arasındaki ilişkinin görünür olmasını sağlamıştır. 2000'li yılları etkileyecek bir gençlik alt-kültürü oluşmasına da neden olan *Dizel* hareketi, zamanla müziğe yansiyarak toplumdaki aşırı durumları popüler kültürle birleştirmiş ve tüketim kültürünü acımasız bir şekilde görünür kılmıştır. Tüketim ideolojisiyle birlikte kapitalist bir görünüm kazanarak alt-kültürü genişleten hareket, 2000'li yıllarla birlikte son bulsa da etkisini sinemada devam ettirmiştir. Bu çalışmanın amacı, 2000 sonrası Sırbistan'da çekilen *Profesyonel* (*Professionalac*, 2003, Dušan Kovačević) ve *Ahbaplar* (*Munje!*, 2001, Radivoje Andrić) filmlerini *Dizel* hareketini başlangıç noktası olarak, karakterlerin toplumsal gerçeği ne şekilde yansıttığına göre değerlendirmektir.

ABSTRACT

While Serbia, which lost face in the international view with the Milošević regime, was struggling with problems such as hyperinflation and unemployment, it drifted into a crime society due to social unrest and the deficiency of legal regulations. The environment of social unrest that reached a peak after 1990 set a basis for the birth of the movement that was known as *Dizelaši* in Serbia, while illegal events that happened right in front of the people became highly ordinary. With the development of the crime society, it became easier to neglect the problems experienced by the people and make the link between the state and criminals visible via nationalist values. The *Dizelaši* movement, which also led to a youth sub-culture that would affect the 2000s, integrating the excessive situations in the society with popular culture by being reflected in music in time and cold-bloodedly made the consumption culture visible. Although the movement which broadened the sub-culture by adopting a capitalist outlook with the ideology of consumption ended with the 2000s, its effects on cinema continued. The purpose of this study is to investigate the movies that were shot in Serbia after 2000, *the Professional* (*Professionalac*, 2003, Dušan Kovačević) and *Dudes* (*Munje!*, 2001, Radivoje Andrić) in terms the ways in which characters reflect the social reality by taking the *Dizelaši* movement as a starting point.

GİRİŞ

Sırbistan eski Yugoslav ülkelerinden farklı olarak, 1990'ların sonuna kadar etnik, dini iç karışımlarla boğuşan ve izolasyon politikaları sonucu dramatik bir biçimde Avrupa'dan ayrı kalan bir ülkedir. Böylece, Batı Avrupa ve Balkanlar arasındaki özel jeopolitik konumuna karşın Avrupa'dan yeterince yardım alamayan ve güvenlik açısından sıkıntılı bir ülke konumuna gelmiştir. İç savaşlar sonucu göç olgusunun gittikçe olağanlaşması, uyuşturucu, silah ticaretinin artması ve endüstrinin yasadışı suç örgütleri tarafından ele geçirilmesi, toplumsal düzenin bozulmasını beraberinde getirmiştir. Böyle bir ortamda suç örgütleri birbirinden destek alarak güçlenmiş ve tekelleri bir biçimde ticari rekabet koşullarını yönlendirmiştir. 1990'lardan itibaren bir dizi ekonomik krizle boğuşmak zorunda kalan ülke, yüksek işsizlik oranları ve düşük yaşam kalitesi yüzünden yaşamlarını ekonomik olarak idare ettirmekte zorlanan halk kitlelerinin çoğalmasına tanık olmuştur. Gri ekonomi olarak adlandırılan bu ekonomik durum, peş peşe gelen ekonomik krizlerle daha kötü bir hal almıştır. Örneğin 2003 yılında, gri ekonominin toplam işgücündeki payı üçte birlik orandan yüzde 35'e kadar yükselmiştir (UNDP'den akt. Giatzidis, 2007: 347). Bu kötü gidişat, devlet tarafından özelleştirme önlemlerinin alınmasına ve devlet firmalarının bağımsız yöneticiler tarafından devralınmasına giden bir yol açmıştır. Tahmin edilebileceği üzere özelleştirilen firmaların başına getirilen yöneticiler ya gri ekonomi içerisinde ya da yurtdışı vergi yaptırımları yüzünden karaborsayla ilişkili suçlu kişiler arasından seçilmiştir. Suç örgütlerinin karaborsayı tamamen ele geçirerek, özel şirketleri zamanla kontrol altına alması, iç savaştan beri süregelen devlet-paramiliter güç ilişkisinde aranabilir. Aslında bu durum, politik ve ekonomik açıdan iki tarafın da yararına olan birtakım unsurlar barındırmaktadır. İç savaşta, devletin el altından desteklediği paramiliter güçler sonradan, ülke kurtaran kahramanlar olarak lanse edilmiştir. Bu ilişkiye, şu açıdan da bakılabilir. Ulus birliği söylemi için mitlerin, halk söylemlerinin ve ortak bir beğenmenin zorunlu olduğu ortadadır. Bowman'ın (akt. Krstic, 2002: 11) bahsettiği gibi halk söylemleri, ulusu tehdit eden şeytani kahramanların ilkel güdülerini de ele almaktadır. Kendini farklı bir ulusa ait hissedip devlete karşı direniş gösteren insanların, acımasız ve korkutucu görünmelerini sağlayan bu halk söylemleri, Milošević döneminde olduğu gibi Hırvatların, Müslümanların, Nazilerin ve Arnavutların dışlanmasına neden olmuş ve iç savaşa dayanılarak yaratılan özgür, milliyetçi kahramanlarla halk, korkularından arındırılarak bir tür denge sağlanmıştır.

Toplumsal düzenin yaratılan kahramanlar uğruna feda edilmesi ve devletle suç örgütleri arasındaki simbiyotik ilişkilerin görünür kılınması *Dizel* hareketinin gelişimine doğrudan zemin hazırlamıştır. Hareketin ele alınmasının ana nedeni, toplumsal düzensizlikten nemalanan sosyal kargaşa ortamının toplum ve sinema üzerinde bıraktığı derin izlerdir. Sinemadaki gerçeklikler belirli kimlikler üzerinden sunulan karakterlerin ne derece toplumsal gerçeği yansıttığına göre değiştiğinden Sırp sinemasının karakterlerinin sosyolojik olarak incelenmesi oldukça önemlidir. Çünkü filmlerdeki karakterler, topluma gerçekçi bir bakış açısıyla yanaşarak uyumlu olmak bir yana abartılı bir şekilde suça yönelmiş ve toplumsal düzene karşıt tanımlanabilecek bir suç alt-kültürünü sinemaya taşımışlardır. Yasaların geri plana atıldığı bir toplumu resmeden karakterler, toplumun sahip olduğu değerlere karşı çıkarak sadece kendi kurallarını önemseme yolunu seçmiş ve eski toplumsal düzene olan bağlılıklarından oldukça uzaklaşmışlardır. Buradan anlaşılacağı üzere çalışmanın ana amacı, eski toplumsal düzenin bozulmasıyla birlikte görünür olan ekonomik, kültürel ve toplumsal değişimin, ele alınan filmlerdeki farklı karakterler üzerinden nasıl yansıtıldığıdır. *Dizel* hareketiyle birlikte belirginleşen sosyal kaos ortamının, başta ekonomi olmak üzere topluma yansıyan izleri çalışmanın çıkış noktasını oluşturduğundan öncelikle, *Dizel* hareketine ve Sırp sinemasının 2000 sonrası durumuna değinilmesi gerekmektedir. Böylece çalışmanın temel iddiası olan, *Dizel* hareketinin sosyolojik açıdan filmlere yansması daha kolay anlaşılacaktır.

DİZEL HAREKETİ

Komünist rejim çöktükten sonra Sırbistan, yeni bir pazar ve demokratik rejim arayışları içerisinde kendini Batı'ya yöneltmeye başlamıştır. *Eo ipso* olarak adlandırılan bu Batı'ya yönelim tarihsel, politik ve ekonomik süreçlerle birlikte en kısa sürede atlatılmak istense de özellikle ekonomi alanında büyük problemlere neden olmuştur. Sırp ekonomisinin 1990'ların ikinci yarısında dahi krizlerle boğuşmasının, belirli nedenleri söz konusudur. İşsizliğin artan mülteci sorunlarıyla birlikte tekrar gündeme gelmesi, Birleşmiş Milletlerin 1992 yılından itibaren uyguladığı ticari yaptırımların iç savaş sorunuyla beraber devam etmesi ve 1997 yılından itibaren yönetimi tekrar devralan Milošević'in izlediği milliyetçilik temelli izolasyon politikalarının kaçakçılığa önyak olması ülkeyi, durdurulamaz krizlerin eşiğine getirmiştir. Milošević'in Batı'ya yönelerek kısa bir sürede yaratmak istediği homojen devlet, eski paramiliter iç savaş kahramanlarının ortaya çıkmasına ve bu kişilere sağlanan belirli imtiyazlarla, ekonomik gücün el değiştirmesine neden olmuştur. Böylece ülke daha da radikalleşmiş ve iç savaş sonrası hızla zenginleşen, devletle bağlantılı bir suçlu kitlesi yaratılmıştır (Lazic, 2003: 195). Milošević rejiminin ekonomik reformlarla birlikte ordu dâhil olmak üzere ulusal güvenliği geri plana atması, yasal çabalarının yetersizliği, kaçakçılara ve suçlulara sağlanan müsamahalarla birleşince iç savaş sonrası yaratılan kurban olma düşüncesi milliyetçilikten feyz alınarak kolayca ortaya çıkarılmış ve toplumsal kargaşaya giden yeni bir yol açılmıştır. Yine de 1990'lı yıllarda Sırbistan'da ortaya çıkan milliyetçilik düşüncesi, geçmiştekenden oldukça farklıdır. Sırp'lar bu dönemde, Tito dönemi Yugoslavya'sından kendilerini ayırarak milliyetçilik konusundaki öncülüklerini, Yugoslavizm¹ dışında bir yerde konumlanarak belli etmişlerdir. Zaten Yugoslavizm düşüncesi bir Hırvat olan Strossmayer (akt. Soso, 2004: 173) tarafından ortaya atılan bir düşüncedir. Bu ideolojiyi Sırp düşünürlerin de desteklemesinin nedeni, tüm Sırp'ları bir araya getirmeyi amaçlayan Büyük Sırbistan hayali için bir fırsat yaratmasıdır. Böylece eski Yugoslav ülkelerinden ve Batı Avrupa'dan gittikçe uzaklaşan Sırbistan, suçluların öncülük ettiği *Dizel* hareketine travmatik bir biçimde kapı aralamıştır.

Milliyetçi politikalar, ekonomik kriz ve bunların sonucu oluşan toplumsal kargaşa ortamı 1990'ların başından itibaren Sırbistan'ı zor bir duruma sokarak, lüks araçlar kullanan, ince altın zincirler takan ve pahalı spor markaları giyen bir grup suçluyu halk gündemine taşımıştır. Bu suçlular, devletten bağımsız bir biçimde kendi kurallarını devlet kanunlarından üstün tutarak, uyuşturucu ticaretinden silah kaçakçılığına hatta kaçak petrol ticaretine kadar her türlü yasadışı işi halkın gözü önünde yasal bir şekilde görünerek gerçekleştirmişlerdir. Böylece Sırp elitlerine darbe indirirken, ülkenin uluslararası imajını da zedelemişlerdir. Yaratılan halk kahramanlarının, sosyal eşitsizlikleri milliyetçilik ideolojisine dayanarak dengelemeleri ve ahlaki değerleri önemsememeleri toplumdaki kargaşa ortamının daha da büyümesine neden olmuştur. Aslında *Dizel* hareketinin ortaya çıkmasının ana nedeni, Yugoslav iç savaşında elde ettikleri zenginlikleri paraya çevirmeye çalışan bir grup insanın, ekonomik sistemin çökmesinden ve yolsuzlukların had safhaya ulaşmasından dolayı oluşan boşluğu, karaborsayı ele geçirerek kendi lehlerine çevirmeleridir. Zamanla, şehirler içerisindeki ekonomik kontrolü ele geçiren bu gruplar, milliyetçi tavırlarıyla ve yaptıkları işleri dürüst bir biçimde medyada anlatmalarıyla halk tarafından oldukça sevilmişlerdir. Aynı zamanda öldürmenin, vahşetin ve istediğini zorla elde etmenin umursamazlığı içerisinde davranarak kendi söylemlerini toplumda meşru bir hale de getirmişlerdir. Hareketi daha yakından inceleyebilmek için kamusal alanda oldukça popüler olan Arkan (Željko Ražnatović) kod adlı kişiye değinilebilir. 1990'ların başından itibaren medyada gözükmeye başlayan Arkan, bir futbol fan kulübünün lideri ve paramiliter Sırp güçlerinin kumandanı olarak sunularak, halk gündemine taşınan biridir. Medya sayesinde halk tarafından oldukça

¹ Eski Yugoslav devletlerini aynı çatı altında toplamayı amaçlayan ideoloji.

sevilip benimsenen ve popüler olan Arkan, aslında popülaritesini yaptıklarına borçludur. Gönüllü olarak Sırpları koruyan bir birlik oluşturduktan sonra bu birliği medyaya açmış ve ilgi çekici bir isimle (kaplanlar) birlikte halka duyurmuştur. Sonrasında ise milliyetçi Sırp Birliği Partisi'nin desteğini kazanıp partinin onursal başkanı olmuştur. Yurt içi ve yurt dışında işlediği suçlar yanında cezaevinden birkaç defa kaçması dahi önemsenmeyen Arkan, geçmişini hiç çekinmeden medyada anlattığından dolayı ülke gündemini pek çok kere meşgul etmiştir. Evlendiği ünlü şarkıcı Ceca'yla aynı tv programına düzenli olarak çıkması popülaritesini daha da arttırmış ve bir dizi çizgi romanın kahramanı bile olmuştur (Vivod, 2009: 40-44). Toplum üzerinde bıraktığı etki, ölümünden sonra çekilen *The Filthy War* (John Irvin, 2010) isimli filmde rahatlıkla anlaşılabilir. Filmde, suç dolu geçmişi önemsenmeyerek organizasyon yeteneklerinden dolayı Sırp suçlularının en başarılı örneklerinden biri olarak temsil edilmiştir.

Arkan gibi popüler suçlular yaratan *Dizel* hareketi, 5 Ekim 2000 tarihinde hükümete karşı gerçekleşen sivil halk hareketi sayesinde son bulmuştur. Aslında hareketi tamamen bitiren, devletin karaborsaya doğrudan el atması olmuştur. Gençlerden oluşan hip-hop, turbo-folk ve diğer popüler müzik türleri çalan grupları etkileyen hareket politik, ideolojik söylemlerle toplumun sahip olduğu kültürel, ekonomik ikilikleri sert bir biçimde ortadan kaldırmaya da çalışmıştır (Papović ve Pejović, 2016: 81, 2015: 115). Örneğin, alt-kültür olarak tanımlayabileceğimiz turbo-folk müziği ve orta-alt sınıfları birleştiren hip-hop türü müziklerin ortaya çıkması, *Dizel* hareketinin sembolleriyle birleşince ekonomik yeterliliğin ülke açısından ne derece önemli olduğu işçi, köylü gibi sosyal sınıfların şehirlerdeki büyüklüğü gösterilerek belli edilmiştir. Sosyal sınıfların hızla şehirleşme ve kendi kimliklerini geleneksel müzikler üzerinden koruma çabası, şehirlerde ortaya çıkan eleştirel, popüler müzik türleriyle birleşince *yeni halk müziği* adı altında, farklı müzik türleri yanında kırsal ve kentli kesimi aynı potada eritmeyi amaçlayan eleştirel dozu yüksek, kültürel bir melezlik ortamı yaratılmıştır. Sanatsal açıdan önemsiz olduğu eleştirilerine rağmen gençler tarafından oldukça sevilen bu müzik hareketi, gece kulüplerinde düzenlenen eğlenceler ve devlete karşı düzenlenen protestolarda ön safta olan müzik grupları sayesinde 1990'lar boyunca popülerliğini devam ettirmiştir. *Dizel* hareketinin yaygınlaşmasında önemli bir payı olan bu müzik grupları, 2000 sonrası Batı'ya yönelimin direniş ayağını oluşturmuşlardır. 2000 yılında *Dizel* hareketi ortadan kaldırıldıktan sonra eğlence mekânlarında düzenlenen partilerden bu durum rahatlıkla anlaşılabilir. 2006 yılında Belgrad kulüplerinde düzenlenen eğlenceler, gençlerin 1990'ların pop müziğini dinleyip eski *Dizel* akımı üyeleri gibi giyindikleri kostümlü partilerden oluşmaktadır. Yine de bu eğlenceler, eski popülaritesinden uzak bir biçimde, sıra dışı kalan olaylar arasındadır (Papović ve Pejović, 2016: 81-82). Gençlerin toplumsal, sosyal ve ekonomik sorunlara dâhil olmasını kolaylaştıran müzik hareketleri, her ne kadar zamanla zayıflasa da popülist yapılarıyla, eski ulusal kahramanlık hikâyelerini giderek daha hızlı bir tempoda sunarak milliyetçiliği kapitalizme alet etmişlerdir.

2000 SONRASI SIRP SİNEMASI

2000'li yıllarla birlikte Sırbistan'ın Batı'ya daha fazla yönelip sanatsal alanda kültürel destekler almaya başlaması, film konularını doğrudan etkilemiştir. Artık sinema sektörü, diğer Avrupa ülkeleri gibi popüler filmler yanında toplumsal gerçekliği eleştirel bir biçimde sunan filmlere de söz sahipliği yapmaktadır. Batı'ya yönelimin toplumu eleştiren filmlerin artışı yönünde bir etkiye neden olması, yerel izleyici açısından bakıldığında olumlu bir gelişme olarak düşünülmemelidir. Çünkü izleyiciler hala, eski ulusal mitlerini savunan ve dinsel ayrımı belli eden, eski Yugoslav ülkelerinin düşman olarak gösterildiği filmleri çekici bulmaktadır. Bununla birlikte, Sırbistan iç savaşını ele alan filmlerin uluslararası anlamda başarıya ulaştığı 1990'lı yıllar, Batı ile kurulan bağların sağlamlaşmasını da sağlayarak Avrupalılık düşüncesinin yeniden keşfedilmesinin önünü açmıştır. 2000'li yıllarda, eski

sinema geleneklerinden kopuş yerine filmlerin konularında Batı'yla ilişkili birtakım değişimler yaşandığından söz edilebilir. Eski Yugoslav döneminin acı hatıraları, artık değiştirilerek izleyiciye yansıtılmakta Birleşmiş Milletlerin vurdumduymazlığı, uluslararası medyanın yanlış sunumu gibi olaylarla dış güçlere de dayandırılmaktadır. Avrupa'yı uluslararası medya ve Birleşmiş Milletler üzerinden suçlama, kendi kendini kurban etme ritüelleriyle birleşince Sırbistan sineması, eski Yugoslavya'da yaratılan birlik söyleminin önemsizleştiği ve asıl suçlunun maşa konumunda olduğu düşünülen Avrupa yerine, içteki düşmanın olduğu bir yöne doğru sürüklenmiştir.

Sırp sinemasında Avrupa ülkelerinin doğrudan eleştirilmemesi, yaratılmak istenen kültürel ve ekonomik mirasta aranabilir. Bu dönemde, eskiden miras kalan Avrupalılık düşüncesi, çevre ülkelerden bağımsız bir şekilde yüceltmeye çalışılmış fakat ekonomik çabaların yetersizliği, toplumsal sınıflar arasındaki gelir uçurumuyla birleşince, şehirlerdeki çatışmaların artmasına ve iç savaşlar nedeniyle Batı'ya oldukça uzak duran bir milletin kendini acımasız bir şekilde sinemada keşfetmesine yol açmıştır. Devlet ve suçlular arasındaki güç ilişkilerinin, ekonomik darboğazın gün geçtikçe su yüzüne çıkması ve 1990'lardan itibaren yoğunluğunu arttıran iç göç, ekonomik sorunlarla birlikte kültürel çatışmaların da sinemada temsil edilmesini sağlamıştır.

Batı'ya yönelim sonucu Avrupa'da ortaya çıkmış olan *yeni dalga* akımlarından da etkilenen Sırp sineması, ekonomik sınıf farklılıklarını kültürel değişimlerle beraber gerçekçi bir biçimde sunmak isterken, artık Batılı kimliğini kendisi keşfetmek istemektedir. Bunun sonucu, eskiden beridir süregelen Avrupa'dan dışlanma durumu sadece toplumsal çatışmalara indirgenmiş ve Sırp sineması, iki kültüre de tam olarak uyum sağlayamayarak yer yer komediye kayan tavrıyla eleştirel filmler ortaya çıkarmıştır. 1960'larda ortaya çıkan *Siyah Dalga* akımının ünlü yönetmenleri gibi bu dönemki Sırp sineması, eleştirel dozu yüksek filmler çekerken kültürel açıdan geçişli kimlikleri, milliyetçilik dozunu eskiye göre azaltarak beyazperdeye yansıtmışlardır. Avrupa'ya yönelim, demokrasi çabaları ve neo-liberal politikalarla birleşince, toplumsal sınıflar arasındaki farklılıkların yumuşatılarak sunulduğu şiddet dolu alt-kültür hareketlerinin bazen sıra dışı, bazen de sembolik bir biçimde sinemada görünmesini sağlamıştır. Avrupa'ya yakınlaşmak isteyen Sırp sineması böylece, kendi kimliğinin olağan görünümünden kopmamış ve sahip olduğu sosyalizm düşüncesini, Batılı bir havaya bürünerek, eleştirel dozu yüksek orta sınıf müphemliği içerisinde izleyiciye aktarma yolunu seçmiştir.

FİMLERİN İNCELENMESİ

Sinemada yer alan farklı kimlikler üzerinden sunulan toplumsal değişime dair anlamlar çalışmanın odak noktasını oluşturmaktadır. Toplumsal gerçeği yansıtan bireylerin sinemadaki sunumu öncelikle, sorunların filmler üzerinde görünmesini sağlayan kültürel değerlerin yönetmenler tarafından ne kadar özümsemişiyle ilişkilidir. 2000 sonrası film çeken iki Sırp asıllı yönetmeni ele alan çalışma, *Dizel* hareketi üzerinden hegemonik ilişkileri çözmek isterken akışkan kimlik belirleyicilerini, kültür ve ekonomi üzerinden bulmaya çalışacaktır. Film içeriklerinin toplumsal olaylarla ilişkisini daha net tanımlayabilmek için öncelikle belirli sorular üzerinden kategoriler belirlemek gerekmektedir. *Dizel* hareketinin topluma olan etkileri bağlamında filmler üzerinde belirlenen sorular şunlardır:

- *Dizel* hareketinin ortaya çıktığı ekonomik koşullar, sinema karakterleri üzerinde ne tür etkiler yaratmıştır?
- *Dizel* hareketinin kültüre etkisi bağlamında ele alınabilecek olan müzik hareketi filmlerde nasıl bir alt-kültür yaratmıştır?

- *Dizel* hareketinin ortaya çıktığı sosyal kargaşa ortamı, toplumsal değerlerin ve ekonominin bozulmasıyla birlikte karakterlerin aile, iş yaşamlarını nasıl etkilemiştir?

Aranılan cevapların, birbiriyle kurduğu söylemsel ilişkiler dramatik yapıyla yaratılan olumsuz bir ülke tasvirinden hareketle ele alınacaktır. Böylece karşılıklı bir ilişki içerisinde olan ekonomi, kültür ve toplumsal değerler daha yakından değerlendirilmiş olacaktır. *Dizel* hareketi, 1990'ların ülke ekonomisiyle doğrudan ilişkili olduğundan ekonomiden kaynaklanan kültürel, toplumsal değişimleri daha kolay inceleyebilmek için filmler, geçmişe dönük olayları ele alan filmler arasından seçilmişlerdir. Bununla birlikte filmler, toplumun yarattığı ünlü suç örgütü kahramanlarını ele almadığından incelenecek olaylar *Dizel* hareketine zemin hazırlayan ve hareketin etkilediği ekonomik ve kültürel değişimlerle ilişkili olacaktır.

Ele alınan filmlerin 2000 yılı sonrasına ait olmasının nedeni, Sırp sinemasının bu dönemde *Balkanizm*² temasından uzaklaşıp toplumsal gerçekleri tüm çıplaklığıyla hiç çekinmeden, eleştirel bir biçimde ele almasından dolayıdır. Böylece toplumun sahip olduğu değerler, kardeşlik ve birlik söylemi gibi 1980 dönemine ait soyutlamalar yanında Batı'ya ve ülke geçmişine dürüst bir biçimde yönelim gibi yeni kültürel açılımlar üzerinden de gösterilerek, ülkenin durumu açıkça belli edilmiştir.

Profesyonel

Dušan Kovačević *Profesyonel* (*Professionalac*, 2003) filminde 1990 dönemini, tarihsel bir kronolojik sıralama içerisinde politik sorunları göz ardı etmeden sunmak isterken, halkın yaşadığı toplumsal sıkıntılar da çekinilmeden seyirciye yansıtılmıştır. Gerçek arşiv görüntüleriyle birlikte kurgulanan film, Ekim Devrimi olarak adlandırılan 5 Ekim 2000 tarihinde Sırbistan'da meydana gelen hükümet karşıtı halk gösterileriyle başlamaktadır. Ekonomik ve politik sorunların halkta yarattığı endişe, gençlerin Belgrad'da gerçekleştirdiği şiddet, tahrip etme olaylarıyla birlikte sunulurken, halkın devlet politikaları karşısında düştüğü acınası durumlar, karmaşa ve tepki dolu davranışlar üzerinden tüm çıplaklığıyla gösterilmek istenmiştir. Bu ortamdan nemalanan *Dizel* hareketinin 2000 sonrası halkta yarattığı etki ise yayaların arabalar tarafından ezilebileceği, insanlara önem vermeyen kaotik bir şehir ortamı gösterilerek belli edilmiştir (Bkz. Şekil 1).

Şekil 1. Ekim Devrimi ve *Dizel* hareketinin 2000 sonrası Sırp halkına etkisi

Belirlenen sorular üzerinden filmin incelenmesine geçildiğinde *Dizel* hareketinin doğduğu ortam daha rahat anlaşılabilir. Ekonomik problemlerin su yüzüne çıkıp belirginleştiği ve halkın, maddi sorunların düzelmemesinden dolayı isyankâr davranışlara yöneldiği film, ihaleyle satılmak istenen bir matbaa firmasında çalışan işçilerin greve gitmek istemesiyle belirginleşen sosyal ve ekonomik sorunların, tetiklediği olayları anlatmaktadır. İşçilerin, uzun zamandır matbaa firmasında çalışan Jovan'ı grev komitesi başkanı yaparak toplu bir halde yönetime karşı gelmesi, hem haklı bir çaba uğruna savaşmalarının göstergesi

² Balkanların biricikliğini ön plana çıkarıp sinema karakterlerindeki duygu, davranış değişikliklerinin artmasına yol açan kavram.

hem de devletin, ekonomik krizleri çözmek için uyguladığı özelleştirme çabalarının işçiler üzerinde yarattığı bir sonuçtur. İşsiz kalma endişesinden dolayı artan gerginlik, karmaşa ve belirsizlikten anlaşılacağı üzere devletin uyguladığı ekonomik yaptırımların işçiler üzerindeki etkisi, oldukça yıkıcı olmuştur. Ekonomik yaptırımlar ve değişen siyasal rejim, işçi kesimiyle beraber diğer çalışanları da etkileyerek ülkeyi, gelir eşitsizliğini azaltmak isteyen eski sosyalist düzenden kopamamış yeni bir kapitalist yapılanma içerisine sokmuştur. Tüm kesimler için oldukça yıkıcı sonuçlar doğuran bu durum, film karakterlerinin değişen iş yaşamlarından rahatlıkla anlaşılabilir. Ülke ekonomisinin, dışa açılma ve kendini kurtarma çabasından kaynaklanan işsizlik sorunu, 1990'lı yıllarda polis olan Laban'ı taksicilik yapmaya, Teja'yı ise profesörlükten matbaa müdürü olmaya doğru itmiştir.

İşsizliğin gün geçtikçe arttığı bozulmaya yüz tutmuş ekonomik düzen, toplumsal düzene de yansımış böylece insanlar, sadece kendilerini düşünen, tehditkâr ve kendi kurallarıyla yaşayan kitlelere dönüşmüştür. İnsanların bencilleşerek birbirlerini önemsememesi, geçmiş toplumsal düzenin bıraktığı izlerin ortadan kalkma gerekliliğini göstermektedir. Bu yüzdendir ki Teja, geçmiş hayatını tamamen unutarak, yaşadığı travmatik olayların onda bıraktığı derin acıları belli etmiştir. Batı'ya yönelmek isteyen bir ülkenin, yeni bir toplumsal yaşama geçme aşaması olarak bakılabilecek bu sosyal değişimler, devletin ve ekonomik çabaların yetersizliği sonucu farklı bir yöne sürüklenerek, aile kurumunun önemsizleşmesini de beraberinde getirmiştir. İnsanlar artık, bireyselliği ön plana çıkarıp ailelerinden uzaklaşmakta ve eşlerini kolayca aldatabilmektedir. Teja'nın evli olan Martha adlı sekreterle bir ilişki yaşaması, Laban'ın ise yaşadığı bir problem sonucu, kızıyla hiçbir şekilde görüşmemesi aile düzeninin ne derece bozulduğunun bir göstergesidir. Bununla birlikte *Dizel* hareketinin ekonomik sorunlar yüzünden doğduğu düşünüldüğünde hareketin, kişilerin iş yaşamları üzerinde daha fazla etki yaratarak devlet ve suçlu kişiler arasındaki bağlantıyı da gün yüzüne çıkardığı söylenebilir. Örneğin Teja, geçmişte hükümete karşı işlediği suçlar yüzünden takip edilen bir profesör, 2000 sonrasında ise kendini sadece bir matbaa yöneticisi olarak hisseden biridir. Böylece, eskiden devlete karşıt olarak gözüken tavrı, devletle el ele veren bir yöne doğru kaymış ve devletle eski suçlular arasındaki ilişkiler meşru kılınmıştır. Böylece devletle eski suçlular arasında yaratılan çıkarıcı ilişki, 2000'li yıllarda da devam etmiştir. İşçilerin grevden dolayı yolu kapatması karşısında bakanlığın matbaa firmasından bilgi istemesine, devletle suçlular arasında süregiden zorunlu ilişkinin yaratılan yeni toplumsal düzene rağmen değişmediğini bize göstermektedir.

Devletle eski suçlular arasındaki ilişkinin belirginleşmesi, aile ve iş yaşamları benzer bir hale gelen halkla beraber düşünülürse devletin ekonomik anlamda desteklediği suç kültürünün, toplum bazında yaygınlaştığı söylenebilir. Bununla birlikte film, 1990'lardan itibaren hükümete karşı gerçekleşen politik olayların halk üzerinde bıraktığı etkilere odaklandığından suç kültürünün, popüler kültür ürünlerine değinilmeden sunulması söz konusudur. Karakterler, oluşan kaos ortamı içerisinde geleceğe umutla bakabilmek için milliyetçilikten feyz alarak diğer sorunları göz ardı etmeye yönelmişlerdir. Bu yüzdendir ki Teja ve arkadaşları Milošević hükümetini eleştirip eğlenirken sadece, geleneksel Sırp halk şarkısı dinlemek istemişlerdir. Aynı zamanda ünlü Sırp bilim adamı Nikola Tesla'ya gönderme yapılması ve eski devlet başkanının halka fazla gözükmeyeceği vurgusu, artık yeterince güçlü olmayan Sırp milliyetçiliğinin yaratılan suç toplumundan daha fazla önemsendiğini göstermiştir. Suç toplumunun yaratılan milliyetçilik hisleri üzerinden dengelenerek gelecek kaygılarından uzaklaşılması, göç sonucu şehirlerde oluşan melez kültürün görünür olmasını beraberinde getirmiştir. Milliyetçilik duygularından beslenen bu melezlik, sosyalist dönemdeki birlik söylemlerinin 2000 sonrasında da devam ettiğini göstermektedir. Teja'nın Martha'yla görüşürken söylediği "yüzyıldır şehirde yaşayan biri de

köylü görünüşlü olabilir” sözü, köy-kent arasında var olan ikiliğin göç ve ekonomik bunalımlar sonucu nasıl iç içe geçtiğinin bir kanıtıdır.

2000’li yıllarda Sırp sineması sosyalist düzenin bozulmasından kaynaklanan sınıflar arası gelir eşitsizliklerini, şehirlerde oluşan melez kültür üzerinden sunmak isteyerek kültürel ve ekonomik sorunları, eski sosyalist düşünceler üzerinden yumuşatarak aktarmaya devam etmiştir. Fakat karakterler artık, dışarıda bir suçlu aramak yerine toplumsal sorunların nedenini kendilerine dayandırmakta ve birbirlerinin sorunlarını dinleyebilmektedir. Suç toplumunun gelişmesinden dolayı yasadışı olarak tanımlanabilecek durumlar herkes için geçerli olduğundan suçlar, halkın kendisine yöneltilmiş; artan ekonomik, kültürel sorunlar ise Batı’ya dönük demokratik bir devlet yaratılmak istense de sosyalist ve milliyetçi söylemler ardında hissettirilmiştir. Birlik söylemleri, nostaljik düşüncelerden uzaklaşarak komediye kayan anlatılar yoluyla daha eleştirel bir yapıya büründüğünden Batı’ya yönelim çabalarının, kültürel ve ekonomik düzene direniş gösteren karakterler üzerinden sunulduğu görülmüştür. 1990’lı yıllarda medyada ünlenen birinin Milošević rejiminden çok, yurt dışı spor karşılaşmalarını takip etmesinden anlaşılacağı üzere artık ekonomik problemler, devletin uyguladığı sert yaptırımlar yerine kendilerini kurtarmak isteyen şiddet yanlısı karakterlerin çabalarıyla çözülmek istenmektedir. Halk ve devletin birbirine söylediği yalanlar, yer yer şiddet gösteren karakterler üzerinden itiraf edilerek ülkenin yüzünü Batı’ya çevirmesi için öncelikle, kendi problemleriyle yüzleşmesi gerektiği belli edilmiştir. Bu yüzleşme sonucu, gelir eşitsizliğinin artık her kesimde olduğu ve hem devlet içerisinde hem de halk arasında suçlular yaratıldığı ortaya çıkmıştır. Bir tarafta 2 aydır maaş alamayan, eskiden suçlu olarak takip edilen bir yönetici varken diğer tarafta geçmişte adam öldürmek isteyen taksici emekli bir polis vardır. Buradan anlaşılacağı üzere eski sosyalist düzene maddi açıdan olumlu bir bakış açısıyla yanaşmış ve oluşan suç toplumunun nedeni tüm ülkeye mal etmiştir. Devletin bekası için el altından gerçekleştirilen katliamlar, iç göçün ve fabrikada gerçekleşen olayların devlet eliyle kontrol edilmek istenmesi ise güçlü olan tarafın hangisi olduğunun görünmesini sağlamış böylece toplumsal sorunların nedeni, devletin uyguladığı sert politikalarla halkın devlete karşı olan tepkisi dengelenmek istense de doğrudan hükümet politikalarına dayandırılmıştır.

Ahbaplar

Ahbaplar (Munje!, 2001, Radivoje Andrić) filmi, *Profesyonel* filminden farklı olarak *Dizel* hareketiyle birlikte popülerliği artan müzik hareketini ve toplumda oluşan alt-kültürü politik olaylardan uzak kalarak şiddet, saygısızlık, kibir, umursamazlık gibi ahlaki ölçütleri zorlayan değerleri benimsemiş bir gençlik üzerinden bize sunmaktadır. Filmde, albüm çıkarıp ünlü olmak isteyen gençlerin hayatla olan sıra dışı mücadelesi, *Dizel* hareketiyle birlikte popülerlik kazanan müzik türleriyle beraber ele alınmaktadır. Eleştirel bir bakış açısıyla topluma yaklaşmak isteyen bu müzik türleri arasında rock, hip-hop, turbo-folk veya bunların bir karışımı olan, tüketim kültürünü gençler bazında yürürlüğe sokan müzik türleri yer almaktadır. Toplumun sahip olduğu değerlere uzak kalarak kendi değerlerini, yaptıkları müziklerle ve yaşam biçimleriyle toplumun üstünde tutmaya çalışan gençler böylece, suç kültürünün toplumda ne kadar yaygınlaştığını göstermişlerdir (Bkz. Şekil 2).

Şekil 2. *Dizel* hareketiyle birlikte belirginleşen müzik hareketi ve gençlik alt-kültürü

Gençlerin ve diğer nesillerin, kurallardan bağımsız bir şekilde suça yönelerek yaşamak istemelerini tetikleyen ana neden ekonomi olduğundan, Sırbistan'ın 1990'lardaki durumuna kısaca değinilerek gençliğin yöneldiği suç kültürünün nedenleri anlaşılabilir. Sırbistan, 1990'lı yılların başından itibaren Birleşmiş Milletlerin uyguladığı ağır ticari yaptırımlara maruz kalmıştır. 1999 yılında ise yoksulluk iyice artmaya başlamış ve kişi başına düşen gelirlerle birlikte işsizlik oranı yüzde otuza kadar yükselmiştir. Bu durum suçluların artmasına ve yasal sistemin yetersizliğine yol açmıştır (Uvalic, 2012: 88).

Filmde, ekonomik problemlerin başlangıç noktası, aileden başlanarak ele alındığından aileleriyle birlikte yaşayan, işsiz ve kendi kurallarıyla yaşamak isteyen gençleri suça iten nedenler kolaylıkla aileyle ilişkilendirilebilir. Ataerkil gücün baskısı altında kalan gençlerin, ailelerine başkaldırıp canlarının istediği gibi davranmak istemesi ve aile bireylerinin kendi aralarında iletişimsizlik yaşaması, gençlerin sadece kendilerini düşünerek, devlet yasalarını önemsememelerine giden bir yol açmıştır. Pop adlı gencin babasının arabasını çalmasından anlaşılabilen üzere gençlerin ailede başlayan isyankâr davranışları, *Dizel* hareketiyle bozulmaya yüz tutmuş bir toplum düzeniyle birleşince ortaya, maddi imkânsızlıkların ayyuka çıktığı, suçun kol gezdiği ve gelecek kaygılarından güç alan bir suç toplumu çıkmıştır.

Gençler aileden başlayarak suç toplumunun gelişimine katkı sağlarken, iş yaşamları da aileye maddi açıdan bağımlılıkları gibi birbirlerine benzer bir biçimde ilerlemiştir. Maddi sorunlarını düzeltebilmek için ailelerinden eşya çalan gençler, daha iyi bir yaşam umuduyla elde ettikleri kazancı iş yaşamlarında yükselebilmek için kullanmışlardır. Mare, albüm çıkarabilmek için babasının eşyalarını çalarken Pop, abisinin rock'n roll albümlerini satmak zorunda kalmıştır. Ailelerinden faydalanan gençlerin yaşamdaki beklentileri, müzik piyasasında ünlenmek ve arkadaş çevrelerini genişletmek olduğundan önlerine çıkan ilk engel, gelecek kaygılarıyla beraber suç toplumuna doğru sürüklenmelerine neden olmuştur. Kısa zamanda elde etmek istedikleri maddi kazançla eğlenmeyi sürdürmek isteyen gençler, ihanete uğrayarak en yakın arkadaşlara bile güvenilmeyen acımasız, bireyselleşmiş bir toplumu bize yansıtmışlardır. Mare ve Pop'un çocukluk arkadaşı olan Gojko, albüm çıkarmak için arkadaşlarına yardım etmek yerine Lola adlı şarkıcıya yardım etmeye karar vermiştir. Stüdyo kaydı için Gojko'ya verdikleri parayı da geri alamayan gençler, şiddete yönelerek elinde silah olanın güçlendiği suç toplumu içerisinde meşru yollarla gelir elde etmenin zorluğunu vurgulamışlardır. Anlaşılacağı üzere ülkedeki ekonomik darboğaz, aileden başlayan kültürel etkiler doğururken suçluların halk tarafından meşru bir biçimde görülmesini sağlamış ve bu sorunlara, devletin yasal anlamda olaylara müdahale etmedeki yetersizliği eklenince, güçsüzün her zaman ezilebileceği acımasız bir dünya düzeni yaratılmıştır. Bu acımasız düzen, gençlerin yaptıklarıyla beslenirken farklı nesilleri de aynı suç kültürü çatısı altında birleştirmiştir. Bu yüzden ki halkın güvenliğinden sorumlu olan polis memuru bile eğlenmek için arabalardan rüşvet alabilmekte, yakaladığı kişilere istediğini yaptırabilmekte ve gençler gibi uyuşturucu kullanabilmektedir. Halkı suç toplumuna ve farklı bir yaşama doğru sürükleyen nedenler polis memuru örnek verilerek daha rahat anlaşılabilir. Portekiz'e gidip arkadaşıyla birlikte iş kurmak isteyen polis memuru, pasaportuna el koyulması sonucu askere gitmek ve polis olmak zorunda kalmıştır. Polis memurunun eğitimi olmadığından ve Portekiz'de çalışmadığından dolayı ailesinin evinden alınıp doğrudan askere gönderilmesi, toplumdaki çarpıklığın ekonomik sorunlar ve ailedeki imkânsızlıklar üzerinden görünmesini sağlamıştır. Anlaşılacağı üzere kişiler, istedikleri hayata erişemediklerinden dolayı toplum kuralları dışında hareket edip yasaları hiçe sayarak diledikleri gibi davranıp eğlenmek istemektedir.

Filmdeki karakterlerin, ülke ekonomisi hakkındaki göndermelerine bakıldığında da benzer bir manzara karşımıza çıkmaktadır. Pop, bir ev partisinde "Yaptırımlardan beridir bir kızla dans etmedim" diyerek Birleşmiş Milletlerin 1992 yılından sonra uyguladığı ticari

yaptırımlardan dolayı eğlenmenin bile mümkün olmadığını belirterek asıl suçu, dışarıdaki bir kuruma dayandırmıştır. Bununla birlikte ülkenin ekonomik durumunun bozulmasının nedeni, aynı zamanda Sırbistan'ın kendisine de mal edilmiştir. Kata isimli kadın Pop'a "Güvenlik Konseyi'ne neden yazmıyorsun?" diyerek asıl suçluyu dışarıda aramak yerine içeride aramanın daha önemli olduğunu vurgulamıştır. Filmin geneline bakıldığında ülkedeki karmaşanın, yer yer komediye kayan eleştirel bir üslupla dış ülkelerle birlikte Sırbistan'a da bağlanarak dengeli bir anlatımla ele alındığı söylenebilir. Örneğin Deda Mraz, "bizi uydudan izliyorlar" dedikten sonra CIA, Vatikan, NASA ve Türklere atıfta bulunarak esprili bir biçimde düşmanları belli etmiştir. Ekonomi, güçlü olan kanunsuzların eline geçtiğinden dolayı Deda Mraz, suç toplumundan kurtulmanın olanaksızlığını Sırbistan'a dönük rejim eleştirileriyle devam ettirmiştir. "Okuldan sonra şunu fark ettim. Ya Sırbistan'dan ayrılıp unutacağız ya da kalacağız. Kalacaksak tek bir seçeneğimiz var. O da sert bir şekilde çalmak" Bu eleştiriler, Yugoslavya dağıldıktan sonra insanların, ekonomik açıdan yeterli bir şekilde ülkede yaşayabilmesi için pek fazla seçeneği kalmadığını bize göstermektedir. Ya tamamen ayrı bir yönetim biçimi oluşturmalarıdır ya da kendi kurallarına göre çalmak zorundadırlar. Suçlanan taraf hangisi olursa olsun ülkedeki ekonomik krizlerin ve devletin yetersizliğinin, toplumu suça doğru sürüklediği aşikârdır. Uyuşturucu kullanan, hırsızlık yapan, çevreye zarar veren, her daim polis tarafından aranan ve siyasi afişler astığından dolayı dövülen kişilerden anlaşılacağı üzere 1980'li yılların kardeşlik söylemi, ülkenin ekonomik anlamda yetersizliği ve kontrol edilemeyen sosyal kargaşa ortamı yüzünden oldukça geride kalmıştır.

Suç kültüründen kaçışın olmadığını gösteren bu olaylar, milliyetçilik düşüncesinin bir uzantısı olarak düşünebileceğimiz nostaljik söylemlerle esprili bir biçimde yumuşatılmış fakat Batı'ya yönelen popüler kültür ürünlerinden anlaşılacağı üzere bireysel problemler üzerinden sunulan düşünceler daha önemli bir hale gelmiştir. Bir ev partisindeki kadın "Biz turbo dizel folkuz" diyerek geleneksel müzikle popüler müziği harmanlayan ve yer yer milliyetçilikle suçlanan 1990'ların ünlü müzik türünü yaptığını belli etmiştir. Mare ise bunun karşısında "biz sizin neslinizin tükendiğini düşünmüştük" diyerek popüler olmak bir yana gündemden düşen bu müzik türünün artık ortadan kalktığını ve genç neslin ilgisinin farklı bir yöne doğru kaydığını vurgulamıştır. Artık Batı'ya daha fazla yönelen (rock, hip-hop, elektronik müzik) müzik türleri Avrupalılık, şehirleşme ve medeniyetle daha fazla özdeşleşerek köy-kent ikiliğinin oluşturduğu melez kültürden kesin bir kopuşu sağlamıştır (Simić, 2010: 327). Turbo-folk müziğinin zamanla, geleneksellikten uzaklaştığı düşünüldüğünde milliyetçilik sesleri artık, hızlı bir tempoda sunulan, melez estetikten uzak, kapitalizme alet olan müzik türleri arasından duyulmaktadır. Tüketim kültürünün gelişmesiyle birlikte, öfkeli gençlerin yaşadığı toplumsal sorunlar, siyasi söylemlere uzak bir biçimde müziklerde konu edilmiştir. Bu duruma, Batı'nın kapitalist yapılanmasından ayrı kalmak istemeyen bir neslin, yaşadığı bunalımlardan kurtulabilmek için kendine göre bir çıkış yolu araması olarak bakılabilir. Devlet ve siyasete uzak kalarak yaratılan bu yol, işsizlik tarafından sekteye uğrasa da başarısızlıklar karşısında yılmayan gençlerin, topluma başkaldırıyla biçimlendirdiği müzikler, paylaşılan kaygıların azalmasını sağlamıştır.

Her ne kadar gençler, maddi gelir eşitsizliğinin sürüklediği suç toplumu içerisinde müzik piyasası dışında kendilerine uygun bir yer edinemese de yaptıkları yasa dışı işler benzer yaşam biçimleriyle birleşince ortaya, suçlunun ve devletin önemsenmediği her geçen gün gelişip büyüyen bir gençlik hareketi ortaya çıkmıştır. *Dizel* hareketi sayesinde büyüyen suç toplumu, her ne kadar 2000 yılında devlet eliyle ortadan kaldırılrsa da ekonomik çabaların ve yasaların yetersizliği, toplumsal kargaşa ortamının devamlılığını sağlamıştır. Bununla birlikte *Ahbaplar* filminden anlaşılacağı üzere 2000'li yıllara doğru, halkın devlet politikalarına karşı tepkisinin gittikçe artması, gençlerin kendi problemlerini bırakıp karşıt bir

kamusal alan yaratmalarını sağlamış ve müzik türleri, devleti eleştiren bir kimlik kazanma yoluna girmiştir.

SONUÇ

2000 sonrası Sırbistan, ekonomik krizlerle boğuşurken sinema, milliyetçilikten bireyselleşen kimliklere doğru yönelerek geleneksel üslubundan kopmaya başlamıştır. Toplumun yaşadığı ekonomik bunalımlar *Tuzak (Klopka, 2007, Srdan Golubovic)*, *Rat Uzivo (2000, Darko Bajic)* vb. filmlerle daha fazla ele alınarak bireyselleşmenin getirdiği özgürlük hissi, kuralsızlıklarla birleşmiş ve maddi imkânsızlıklar gerçekçi bir biçimde sunulmaya başlanmıştır.

Sırp toplumunun yaşadığı bunalımları ve ekonomik sorunları, 1990 dönemine dayanarak işleyen iki filmin incelendiği çalışma, *Dizel* hareketi sayesinde oluşan suç toplumunun halkta yarattığı etkileri ekonomiyi temel alarak, kültür (müzik) ve toplumsal etkiler (aile, iş) üzerinden çözümlenmeye çalışmıştır.

Ekonomik durumun bozulması ve devletin yetersizliğiyle birlikte kamusal alanda görünürlüğü artan *Dizel* hareketinin halkı öncelikle, maddi sorunların yol açtığı toplumsal kargaşayla birlikte önemsiz bir hale gelen ahlaki, toplumsal değerler üzerinden etkilediği söylenebilir. İnsanların diğerlerini önemsemeyerek ekonomik açıdan kendilerini kurtarma çabasından kaynaklanan direnişler onları şiddete, kuralsızlığa sürüklemiş ve kaybedecek hiçbir şeyi olmayan insanların, kendileriyle yüzleşmelerini kolaylaştırmıştır. Böylece dürüst kalmaya çalışan yeni nesil, toplumsal değerlerin de yitirilişiyle isteklerini sadece kendisine yöneltmiş ve bireysel direniş çabalarını, yaptıkları müzikler üzerinden öfkeli bir biçimde dile getirmeye çalışmıştır.

Geçmişin siyasi ve toplumsal etkilerinden kopamayan 2000 sonrası Sırp sineması sorunları, farklı nesiller üzerinden anlatmaya çalıştığından *Dizel* hareketinin halk üzerinde yarattığı etkinin farklılaşabileceği de görülmüştür. *Profesyonel* filminde *Dizel* hareketinin ortaya çıktığı 1990 dönemi, yer yer geri dönüşlerle geçmiş travmalardan kurtulamayan orta yaşlı bir kişi üzerinden temsil edilirken *Ahbablar* filminde, gençliğin yarattığı alt-kültür hareketi üzerinden ele alınmıştır. Bu nedenle *Profesyonel* filmi, devlet rejiminden memnun olmayan insanları, politik direniş çabalarıyla birlikte yansıtırken *Ahbablar* filmi, politikaya uzak duran gençliğin sadece bireysel problemlerine değinmiştir.

Farklılıklar yanında aynı dönemde meydana gelen toplumsal sorunlar birbirine yakın bir biçimde sunulduğundan, aileden başlayarak kültüre doğru yayılan *Dizel* hareketi daha kolay anlaşılabilir. *Profesyonel* filminde, aile bağlarının gitgide kopması yüzünden insanların birbirini önemsememesi ve sadece kendilerini düşünmesi, toplumsal düzendeki bozulmayı tetikleyen bir unsur olmuştur. Komünist rejimin halk üzerinde yarattığı olumsuz etkiler, aile bağlarındaki aksaklıklarla birleşince ortaya, geçmiş kültürel değerlerin suç toplumundan uzaklaşmak için önemsendiği yeni bir kültürel ortam doğmuştur. *Ahbablar* filmi ise *Profesyonel* filminden farklı olarak aile düzenindeki bozukluğu ve suç kültürüne yansıyan etkileri, geçmiş kültürden uzaklaşarak ele almıştır. Aile bireylerinin sorumluluk almayarak çocuklarıyla ilgilenmemesi ve gençler üzerinde baskı kurması onları suç kültürüne daha da yaklaştırarak kuralsız davranmalarını kolaylaştırmıştır. Halkın hırsızlık gibi suçlara yönelerek şiddet ağırlıklı kültürü beslemesini anlatan *Ahbablar* filmi, topluma uzak duran ve müziğin birbirine yaklaştırdığı insanları siyasetten uzak tutarak, suç alt-kültürüne değinmiştir.

Ailedeki düzensizliklerin etkilediği suç kültürü, ekonominin zamanla bozulması sonucu ortaya çıkan suçlu kişilerle ilişkili olduğundan ele alınan filmlerdeki karakterlere kısaca değinilebilir. *Profesyonel* filminde, Belgrad'daki bir matbaa firmasını ziyaret eden emekli bir polisin doğrudan söz sahipliği yapmasıyla devlet eliyle gerçekleştirilen katliamlar

belli edilmiştir. Devletin hükümet karşıtı göstericilere uyguladığı şiddetten anlaşılacağı üzere halkın ekonomik durumunun gitgide bozulması, hükümete olan güvensizlikle birleşince şiddet eğilimlerinin, suç oranlarının artmasına ve kişilerin, suçlular gibi davranmasına yol açmıştır. Devletle bağlantılı suç örgütlerinin oluşan yasadışı ortamdaki faydalanması, halkın gelir dengesinin bozulmasına ve gelirin belirli kesimler elinde toplanmasına neden olmuştur. Böylece halkın maddi durumu daha da bozularak ahlaki, geleneksel değerler hiçe sayılmış ve eski sosyalist düzen kapitalizme alet edilerek suç örgütleri rahatça çoğalmıştır. *Ahbaplar* filminde ise suç toplumunun artık olgunlaştığı bir dönemde, kontrolü ele almaya çalışan gençlerin, kendi yasalarını devlet yasalarının üzerinde görüp hırsızlık, silahla tehdit etme gibi anarşiye dönük faaliyetler gerçekleştirmesi söz konusudur. Aynı sosyal sınıflardan gelen gençlerin suça yönelerek elde ettikleri gelirlerle gelir eşitsizliğine yol açması, diğerlerinin de benzer bir yolda ilerleyerek suçlu durumuna düşmelerine neden olmuştur. Artık suçlu kişilerin toplumun her katmanına yayılması devletin de içinde bulunduğu yozlaşmış ekonomik düzenin suç örgütleriyle birlikte devam etmesini sağlamıştır. Gençlerin sadece kendilerini kurtarma çabası ise toplum değerlerinden uzaklaşmalarına ve bireysel sorunları kendilerine dert ederek, alt-kültür hareketinin yeni bir yolda ilerlemesine neden olmuştur. Böylece kapitalizmin ülkeye yayılması, yapılan müzikler üzerinden eleştirel bir biçimde belli edilmiştir.

Ekonominin kapitalist bir yapılanma içerisine girmesi, değişen iş olanaklarını beraberinde getirerek insanların eski sosyalist düzenden aşamalı olarak ayrılımlarına neden olmuştur. Devlet eliyle atanan yöneticilerin kapitalizm çarkı içerisinde, eski sosyalist yapılanmayı tamamen unutarak çalışan kesime değer vermemesi ise bireyselleşmenin kapitalizme geçişle birlikte daha fazla önemsendiğini göstermiştir. Bununla birlikte devlet ile suçlu kişiler arasındaki ilişkinin kapitalizme geçiş döneminde de devam etmesi yasadışı olayların yürürlükte kalmasını sağlamıştır. Böylece değişen ekonominin görünmeyen yüzü yapılan düzenlemelere rağmen *Dizel* hareketinin bıraktığı izler yüzünden silinememiştir. *Ahbaplar* filminde gençler, para kazanabilmek için suça yönelmek zorunda kalırken *Profesyonel* filmde, sosyalist dönemin acı hatıraları, 2000’li yılların ekonomik sorunları altında işlenen suçlara değinilerek hatırlanmıştır.

KAYNAKÇA

- GIATZIDIS, Emil (2007). The Challenge of Organized Crime in the Balkans and the Political and Economic Implications. *Journal of Communist Studies and Transition Politics*. 23(3), 327-351.
- KRSTIC, Igor (2002). Re-thinking Serbia: A Psychoanalytic Reading of Modern Serbian History and Identity Through Popular Culture. *Other Voices*. 2(2), 1-28.
- LAZIC, Mladen (2003). Serbia: A Part of Both the East and the West?. *Sociologija*. 45(3), 193-216.
- PAPOVIĆ, Jovana & PEJOVIĆ, Astrea (2015). The Potential of Popular Culture for the Creation of Left Populism in Serbia the Case of the Hip-hop Collective “The bombs of the Nineties”. *Contemporary Southeastern Europe*. 3(2), 107-126.
- PAPOVIĆ, Jovana & PEJOVIĆ, Astrea (2016). Revival Without Nostalgia: The ‘Dizel’ Movement, Serbian 1990’s Cultural Trauma and Globalised Youth Cultures. S. Matthias, W. Heike (Eds.). In *Eastern European Youth Cultures in A Global Context* (pp. 81-93). London: Palgrave Macmillan.

SIMIĆ, Marina (2010). Locating Cosmopolitanism: Practicing Popular Culture in Post-Socialist Serbia. *Der Donauraum*. 50(3-4), 325-343.

SOSO, Jasna Dragovic (2004). Rethinking Yugoslavia: Serbian Intellectuals and the National Question in Historical Perspective. *Contemporary European History*. 13(2), 170-84.

UVALIC, Milica (2012). Serbia's Transition to Market Economy: Why Has the Model Not Delivered. *Montenegrin Journal of Economics*. 8(2), 87-98.

VIVOD, Maria (2009). Criminals and Warriors: The Use of Criminals for the Purpose of War-the Serbian Paramilitary Units. A. E. Hasselm (Ed.). In *Crime: Causes, Types and Victims* (pp. 37-65). New York: Nova Science.